

Balázs László

Virtuális közös lekérdezés vagy valós központi adatbázis

A MOKKA és a KözEIKat technikai rendszerének összehasonlítása

Arra, hogy több adatbázisban egyszerre kereshessünk, két fő megoldás létezik: a közös keresőrendszer és a központi adatbázis. A közös keresőrendszerek olyan brókert alkalmazzanak, amely közös felhasználói interfészt bocsát a felhasználók rendelkezésére; ezen keresztül tehetik fel keresőkérdéseiket, és a találatokat is ebben a rendszerben kapják meg. A közös keresőrendszer a rekordokat nem tárolja, a keresést továbbítja az adatbázis-szolgáltatók felé, a rekordokat összegyűjti, rangsorolja és megjeleníti. Ilyen rendszer volt például az NIF KözEIKat rendszere a 90-es években. A központi adatbázisrendszereknek saját adatbázisuk van, ahová fizikailag is összegyűjtik az adatbázis-szolgáltatók rekordjait. A keresések a központi adatbázisban történnek, és a rekordok megjelenítésére is onnan kerül sor, bár a rekordok általában megőrzik kapcsolatukat a forrásul szolgáló adatbázissal. A MOKKA is ebbe a csoportba tartozik.

Az utóbbi időben többször felmerült szakmai fórumokon, hogy jobb lenne a MOKKA jelenlegi megoldása helyett egy közös keresőt készíteni, ezért úgy gondolom, hasznos lehet a közös kereső és a központi adatbázisrendszerek összehasonlítása. Mivel részt vettem a KözEIKat¹, a Vocal², az ODR³ és a MOKKA⁴ informatikai rendszerének tervezésében, megvalósításában és üzemeltetésében, úgy vélem, kellő tapasztalattal rendelkezem e témában. Erre építve a cikkben összehasonlítom a rendszerek bonyolultságát, az adatbázis-szerverek felé közvetített terhelést, a keresési és a megjelenítési lehetőségeket, az authority kontroll lehetőségeit, a könyvtárakra gyakorolt hatást és kitérek a rendszerekkel elérhető felhasználói csoportokra is.

A rendszerek bonyolultsága, karbantartási igénye

A rendszerek megvalósíthatóságában a közös keresők a jobbak. Egyszerűbb ilyen rendszereket létrehozni, ezért olcsóbbak is. A megvalósítás könnyebb, gyorsabb és léteznek szabad forrású rendszerek. A KözEIKat indulásának idején még nem volt széles körben használt szabványos interfész a magyar könyvtárak integrált rendszereiben, illetve adatbázis-alkalmazásaiban, ezért akkor egy egyszerű, nem szabványos megoldást kellett megvalósítanunk. Ma már ez nem probléma, a legtöbb

online könyvtári katalógus Z39.50-es interfészen keresztül is lekérdezhető.

Ha azonban azt szeretnénk, hogy a közös keresőrendszer jól működjön, akkor igen jelentős fejlesztéseket kell elvégezni. Az egyes rendszerek esetében más-más keresőkérdést kell küldenünk a különböző katalogizálási gyakorlat és a könyvtári rendszer eltérő lehetőségei miatt (l. bővebben a keresési lehetőségekkel foglalkozó fejezetben). A MOKKA eddigi tapasztalatai azt mutatják, hogy idővel a katalogizálási gyakorlat és a használt rendszer is változik a könyvtárakban, ezért ennek követése jelentős folyamatos rendszerkarbantartást, esetleg folyamatos fejlesztést igényel a közös keresőrendszerekben is. Szintén a tapasztalatok alapján látszik, hogy nem működik az a modell, hogy a könyvtárak a közös katalogizálási gyakorlatnak megfelelő rekordokat küldenek.

Ennek alapján állíthatjuk, hogy egyetlen közös keresőrendszerben sem küldenének ilyen rekordokat, és nem egységesítenék a keresési lehetőségeiket. Ez pedig azt mutatja, hogy mindenképpen szükséges a közös keresőrendszerben is az a drágán implementálható és menedzselhető rendszer, amely a kérdéseket lefordítja az adatbázis-szerverek nyelvére, és a rekordok átalakítását is elvégzi. A KözEIKatban nem volt ilyen rendszer, ezért nem az olvasók, hanem inkább a könyvtár-

rosok használták, akik meg tudták tanulni a keresési trükköket is.

Ha központi adatbázist használunk, a rekordokat akkor is ellenőrizni kell, javítani, egységesíteni, és visszajelzést küldeni a könyvtáraknak. Ebben az esetben viszont erre több idő áll rendelkezésre, és a hibás rekordokat a rendszer üzemeltetői ki is zárhatják, hiszen ekkor a rekord felküldőjének lehetősége van a javításra, és így nem veszít találatot a felhasználó. Ha ilyen rendszert használ a központi rendszer, akkor kialakulhat egy közös katalógizálási gyakorlat. A MOKKA jelenleg ilyen rendszert használ, és megfigyelhető a közeledés a könyvtárak között.

Az adatbázisszerverek felé közvetített terhelés

A közös keresőrendszerek az összes adatbázis-hoz továbbítják a kéréseket, így az összes keresés minden adatbázisszerveren megjelenik. A MOKKA napi terhelése 16-18 ezer keresés és időben erősen változik, az ODR szerver terhelése⁵ 8-10 ezer keresés, ami szintén erősen változik. A keresések napon belüli eloszlása sem egyenletes, 60%-uk 10 és 16 óra között történik. Ezek a keresések egy közös keresőrendszerben minden adatbázisban végrehajtnának, jelentős többletterhelést okozva az adatbázisok kiszolgálóin⁶. Kisebb könyvtáraknál ez többszöröse lehet a helyi keresések számának, ami akár használhatatlanná is teheti az adatbázisszerveret, de a megfelelő szintű szolgáltatási színvonal kialakítása még nagy könyvtárakban is jelentős többletterheléseket igényel. Egy-egy különleges terhelést kiváltó esemény az egész hazai könyvtári rendszer leállítását vagy jelentős lassulását, esetleg a központi keresőszolgáltatás felfüggesztését okozhatja. A MOKKA indulásakor akkora volt a forgalom, hogy a szerveren le kellett állítani minden egyéb tevékenységet, hogy a keresések lehetőségét megoldjuk, de még így is a használhatatlanságig lelassult a keresés. Képzelnék el, ha ezt minden könyvtárhoz közvetítjük, vagy ha a könyvtárak leállítják a szolgáltatást a keresőrendszer felé. A szolgáltatás korlátozását nyilván a nagyobbak meg is tették volna, a kicsik pedig valószínűleg nem is értették volna, mi történik. Milyen visszhangja lenne ennek a felhasználók körében? Hogy ez az eset nem egyedi, elég az *Europeana*⁷ indulására gondolnunk. Az egy központi adatbázist használó rendszer, kezdetben nem bírta a terhelést, de hamar tudtak olyan hardvert rendszerbe állítani, amely már ki tudja szolgálni az igényeket.

Ha a rendszer egy közös keresőrendszer lenne, akkor az összes partnernek új hardvert kellett volna beszereznie, ami valószínűleg nem történt volna meg ilyen hamar.

Tehát lehet, hogy a közös keresőrendszer készítése olcsóbb, mint egy központi adatbázisrendszer kialakítása, azonban az adatbázisszervereken szükséges beruházások ezt az előnyt kérdésessé teszik.

A keresési lehetőségek

A közös keresők előnyei

- Az adatbázisokba bekerült rekordok azonnal kereshetők a közös keresővel, nincs késleltetés a közös adatbázisba kerülésig.

A közös keresők hátrányai

- Az adatbázisok adattartalma erősen eltérhet. Például: nincs tárgyszó a rekordokban.
- Az adatbázisok indexkészlete eltérő. Például: egyes adatbázisokban nem lehet tárgyszóra keresni, bár van ilyen adatelem az adatbázisban.
- Az adatbázisok indexelési stratégiája eltérő. Azonos nevű indexekben más adatelemek találhatóak. Például: a címindexben nem szerepel a sorozati cím.
- Nincs közös besorolási adatokat tartalmazó fájl, így a besorolási rekordok utalóinak használata nem lehetséges, vagy csak több egymás utáni keresésre bontva.
- A különböző rendszerek eltérően kezelhetik a szavas kereséseket. Egyes rendszerek, ha két szót írunk be, akkor azt két külön szónak tekintik, míg mások egy kifejezésnek. Ennek a hatását tompítani lehet a találatok megfelelő rendezésével, de teljesen eltüntetni nem.
- A különböző rendszerek eltérően kezelhetik a csonkolást.

Az említett különbségek azt okozhatják, hogy a keresés néhány könyvtárban sikeres lesz, másoknál nem, pedig ott is lenne megfelelő rekord, csak másképpen kellene keresni. Erről a félsikerről a felhasználó nem értesül, hiszen vannak találatok. Joggal gondolhatja, hogy megfelelően keresett, mert ha nem így lett volna, nem lett volna találat. Emiatt a felhasználó nem keres tovább, és így esetleg nem találja meg a keresett dokumentumot, vagy csak egy másik, távolabbi könyvtárban. Ez a félrevezető helyzet annál gyakrabban fordul elő, minél nagyobbak az eltérések az adatbázisok között.

A fenti hátrányok egy része erős és jól konfigurált közös keresővel kiküszöbölhető. Például: az indexelési stratégia különbsége esetleg elkerülhető több indexben történő egyidejű kereséssel. Ez viszont annyira bonyolult, és olyan kevés esetben kivitelezhető, hogy elhanyagolható hatású.

A központi adatbázisok előnyei

1. Az azonosan indexelt rekordok egyszerűbben, könnyebben kereshetők. Nő az esély a rekordok megtalálására. Csökken a karbantartási igény, mert nem kell figyelni a helyi rendszerek indexelési stratégiájára.
2. A közös adatbázisba kerüléskor ellenőrizhető az adattartalom megfelelősége, a nem megfelelő rekordokat el lehet utasítani. Ez hosszabb távon a katalogizálási gyakorlat egységesedéséhez vezet.
3. Közös besorolási rekordokat használhatunk, ezzel megkönnyítve a keresést és a böngészést.

A megjelenítési lehetőségek

A több adatbázist átfogó keresések szükségképpen duplumokat eredményeznek a találatok között. Ennek a megoldására közös adatbázis esetén a feltöltéskor is kínálkozik lehetőség. Ekkor elvégezhető a duplumszűrés és a rekordok összeolvasztása, ami (a rekordok minőségétől függően) jórészt eltünteti a duplumokat a találati halmazokból. Ekkor lehetőségünk van a beérkező rekordot az adatbázis összes rekordjával összehasonlítani, így megtalálhatjuk az összes duplumot. Közös kereső esetében erre nincs lehetőség, csak a találati halmazokban lehet duplumellenőrzést végezni. Ekkor azonban (a keresési stratégiától függően) lehetséges, hogy a találati halmazban nincs benne minden duplum, és így elveszítünk találatokat.

Egyre több adatbázisban van lehetőség az FRBR⁸ szerinti megjelenítési formára. Ez a jövőben elvárható lesz az országos szolgáltatásoktól is. Az FRBR szerinti megjelenítés két módon képzelhető el:

1. *A találati halmazban lévő rekordokat rendezzük össze, és azokon nyújtunk FRBR szerinti megjelenítést.* Ekkor természetesen csak a halmazban lévő rekordokat csoportosíthatjuk FRBR formába. A halmazban lehetnek az absztrakt művek egyes megjelenési formái, de (a keresési stratégiától függően) nem biztos, hogy mind-

egyik ott van. Így pedig az egyes rekordok FRBR szerinti megjelenítése a keresési stratégiától függ majd. Ez a megoldás kevésbé jó, de mindkét rendszerben megvalósítható.

2. *A közös adatbázisban eltárolunk absztrakt rekordokat, amelyek a műről szólnak, és nem kötődnek a konkrét megjelenési formához.* A konkrét rekordok kapcsolódnak az absztrakt rekordokhoz, így a keresések az absztrakt rekordokon történnek, és csak a találati listába rendezéskor kapcsoljuk hozzá a művek konkrét megjelenési formáit. Erre nyilván csak a közös adatbázis lehet képes. A közös adatbázisban a feltöltéskor futó duplumellenőrzés kialakíthat absztrakt rekordokat, amelyeket kézzel javítva juthatunk egy olyan adatbázishoz, amely egy lényegesen pontosabb, a nemzetközi trendeknek megfelelő FRBR szerinti megjelenítést tesz lehetővé.

Tehát mind a duplumellenőrzés, mind az FRBR szerinti megjelenítés pontosabb lehet, ha központi adatbázist használunk.

Az authority kontroll lehetőségei

Közös kereső esetében nincs lehetőség közös authority kontrollra. Közös besorolási rekordokat használhatnak, de az informatikai rendszer ezt nem segíti.

A központi adatbázisban ez a lehetőség adott, és jelentős munkát spórolhat meg az ezt használó könyvtár. A közös authority kontroll azt jelenti, hogy a közös adatbázisban egységes besorolási rekordokat használhatunk, azok a bibliográfiai rekordokhoz kapcsolódnak, és együtt, vagy külön is átvehetők helyi rendszerekbe. A központi adatbázis lehet az egységes besorolási rekordok elsődleges forrása. A közös besorolási rekordok a központi adatbázisban is karbantarthatók, illetve a javított rekordok felkerülhetnek a helyi rendszerekből. Az egyre jobb rekordok automatikusan áttölthetők a helyi rendszerekbe. Például: ha egy névtípusú besorolási rekord az egyik rendszerben kiegészül a szerző születési és halálozási idejével, a központi adatbázis összes kapcsolódó bibliográfiai rekordja kiegészül ezekkel, illetve a könyvtárak döntése szerint, a más helyi rendszerekbe is automatikusan megtörténhet ez a javítás. Illetve, ha a központi rendszerben aktualizáljuk a *Köztaurusz* rekordjait, azok automatikusan aktualizálhatják a helyi rendszerekben tárolt *Köztaurusz*-rekordokat, és a helyi bibliográfiai rekordokat is. De ha az au-

tomatizmus nem elfogadható a könyvtárban, akkor kézzel mindenképpen átvehető az új rekordok. A közös adatbázisban a tárgyszórendszerek egy listában böngészhetővé válnak, a különböző tárgyszórendszerek között megfeleltetés készíthető. Ekkor a közös keresőben olyan tárgyszó alapján is megtalálható lehet egy rekord, amely nincs is benne a bibliográfiai rekordban. Például: a Köztaurusz alapján is megtalálható egy csak LCSH⁹ szerint tárgyszavazott rekord (ha létezik megfeleltetés). Vagy csak ETO-t tartalmazó rekord is megtalálható a Köztaurusz alapján.

Még nagyon sok lehetőség elképzelhető, amelyek azonban erősen függenek a rendszer megvalósításától; ha jó központi adatbázist használunk, jelentősen nőnek a lehetőségeink.

Az viszont már ennyiből is látszik, hogy egy központi adatbázis erős authority kontrollal jelentősen egyszerűsítheti a helyi rendszerekben a katalogizáló munkát, illetve jelentős megtakarítások érhetőek el úgy, hogy a rekordok minősége is javul.

A könyvtárakra gyakorolt hatás

A KözEIKat tervezésekor derült ki számunkra, hogy az egyes könyvtárakban mennyire különböznek a keresési lehetőségek és az adattartalom. Nagyon kevés adatelemre lehetett keresni minden könyvtárban. Ezért maradt a szerző, a cím és a tárgyszó szerinti keresés, bár tárgyszó sem volt minden részt vevő könyvtárban. Az első fontos tanulság az volt, hogy még két azonos rendszert használó könyvtár sem tudta átvenni egymás rekordját a helyi katalogizálási szokások eltérő volta miatt. A rekordok átírása több időt vett igénybe, mint egy eredeti leírás elkészítése. A résztvevők számára világossá vált, hogy az együttműködés gátja az eltérő katalogizálási gyakorlat. A rendszer viszont nem adott lehetőséget a rekordok ellenőrzésére, az eltérő gyakorlat jelzésére, és persze szervezet sem volt, amely közös gyakorlatot alakíthatott volna ki. A MOKKA indulásakor ezekre a tapasztalatokra is építve terveztük meg a rekordok átalakítására szolgáló rendszert. Ez a rendszer képes a hibás rekordok kizárására, a kisebb hibák jelzésére, ezzel erősítve a közös gyakorlat kialakulását. Míg kezdetben egyes könyvtáraknak gondot okozott a formailag helyes MARC rekordok szolgáltatása, ma már ez senkinek nem jelent nehézséget, és a rekordok adattartalmában sincs akkora különbség, mint a kezdetekkor. A szintaktikai ellenőrző folyamatos szigorítása lehetővé teszi az

adattartalom folyamatos és egyre magasabb fokú egységesítését.

A célközönség

A KözEIKat rendszert eredetileg az olvasóknak terveztük, majd kiderült, hogy a keresés az eddig leírtak miatt mégsem annyira egyszerű, így inkább a könyvtárosok kezdték használni a könyvtárközi kérések lelőhely-információinak megállapítására. A már felsorolt hiányosságok miatt a közös katalogizálási használatra tett kísérletek nem voltak sikeresek. A legtovább és legaktívabban a profi keresők, a könyvtárközi keresést végző könyvtárosok használták. Ők megtanulták a lehetőségeket, és a saját keresési stratégiájukkal tudták pótolni a rendszer hiányosságait. Ennek a tudásnak egy része beépíthető a közös keresési rendszerbe, de ebben az esetben a közös kereső legfontosabb előnye az egyszerűbb implementálhatóság vesz el.

Nemzetközi trendek a keresésben

- A *The European Library*¹⁰ első változatában közös keresőnek indult, ma már létezik központi adatbázis is, igaz megtartották a közös keresés lehetőségét is.
- Az *EBSCO*¹¹ 2009-ben mutatta be közös keresőjének, az *EBSCO Hostnak*¹² béta-változatát, ami túllép a korábbi közös keresőn és egy hibrid megoldást valósít meg. Ha lehetséges, beépíti a rekordokat egy közös adatbázisba, és csak azokat kérdezi online, ahol a beépítés nem lehetséges.
- A nagy könyvtári rendszerszállítók a könyvtári federated search¹³ rendszerek megvalósítására is a hibrid rendszereket javasolják, és csak azt kérdezik online, amit nem lehet egy közös adatbázisba illeszteni.
- Az open source federated search¹⁴ rendszerek is összegyűjtik a rekordokat és a szoftveren belül oldják meg a keresést.

Összefoglalva, a rendszerek erősségei

A központi adatbázisrendszereknél:

- Könnyebb és hatékonyabb keresés.
- Az FRBR és a duplumellenőrzés lehetőségei lényegesen jobbak.
- Elősegíti az egységes katalogizálási gyakorlat kialakulását.

- A megfelelően kialakított központi adatbázisra országos szolgáltatások együttműködése épülhet. Például az ODR rendszer is feltételez központi bibliográfiai adatbázist.
- A nemzetközi kapcsolatokban is fontos szerepe lehet, például a TEL jelenleg is a MOKKA adatbázisát kérdezi le, és az Europeana számára is megfelelő lesz.
- A központi adatbázis is tárolja a könyvtárak rekordjait, így azok onnan is visszaállíthatók, ha szükséges.
- Az authority kontroll jelentősen megkönnyítheti a katalogizáló munkát.

A közös keresőknél:

- Olcsóbban implementálhatók (ez az előny hamar elvész, ha jól használható rendszert akarunk építeni).
- Nagyon sok adatbázis kérdezhető le egyszerre.

Véleményem szerint közös katalogizálás megvalósítására, elsődleges rekordforrásnak a központi adatbázis a megfelelő, míg forrás- és lelőhelykeresés esetén a közös kereső is lehet jó választás.

Megjegyzések

- ¹ Közös Elektronikus Katalógus, az NIIF projektje volt 1996-ban, sajnos ma már nem működik. A rendszert ismertető előadás az 1997-es Networkshopon hangzott el:
<http://www.niif.hu/rendezvenyek/networkshop/97/tartalom/NWS/3/2/index.htm>
- ² A Vocal a Corvina rendszert használó könyvtárak közös katalógusa, a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár üzemelteti 1998-tól. Az ODR ezt használja bibliográfiai adatbázisnak, ebben hajtódnak végre a keresések.
<http://vocal.lib.unideb.hu>
- ³ Országos Dokumentumellátó Rendszert, a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár üzemelteti 2001-től. <http://odr.lib.unideb.hu/>
- ⁴ Magyar Országos Közös Katalógus,

<http://www.mokka.hu>

- ⁵ Forrás: Az ODR rendszer statisztikai oldala,
<http://odr.lib.klte.hu/stat/>
- ⁶ A könyvtárak adatbázisszerverei, amelyeken könyvtári rendszerek futnak.
- ⁷ Europeana, <http://www.europeana.eu/portal/>
- ⁸ FRBR, <http://www.oszk.hu/hun/szakmai/frbr/frbr.pdf>
- ⁹ LCSH, Library of Congress Subject Headings,
<http://www.loc.gov>
- ¹⁰ The European Library (TEL):
<http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/hu/index.html>
- ¹¹ EBSCO, <http://www.ebsco.com/home/>
- ¹² EBSCO HOST: <http://search.ebscohost.com/>
- ¹³ Ilyen rendszer például az ExLibris csoport Primo szoftvere:
<http://www.exlibrisgroup.com/?catid={6FA08552-67DA-4192-8E77-8BBE75241395}>
- ¹⁴ Ilyen rendszer például a vufind: <http://vufind.org/>

Irodalom

A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei (Functional Requirements for Bibliographic Records). = <http://www.oszk.hu/hun/szakmai/frbr/frbr.pdf>

COUSINS, Shirley: Virtual OPACs versus union database: two models of union catalogue provision. = The Electronic Library, 17. köt. 2. sz. 1999. p. 97–103.

KOLTAY Klára: Mi újság a MOKKA háza táján? 2. A MOKKA és a tagkönyvtárak. = TMT, 55. köt. 10. sz. 2008. p. 455–460.

Beérkezett: 2010. I. 29-én.

